

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

26E JAARGANG

WOENSDAG 5 FEBRUARI 1941

No. 1307

COMMISSIE VAN REDACTIE:

J. G. Koopmans, P. Lieftinck, N. J. Polak, J. Tinbergen
en F. de Vries.

Secretaris van de Redactie: M. F. J. Cool.

Redactie-adres: Pieter de Hoochweg 122, Rotterdam-W.
Aangetekende stukken: Bijkantoor Ruigeplaatweg.
Telefoon Nr. 35000. Postrekening 8408 (ten name van
„Economisch-Statistische Berichten”).

Abonnementsprijs voor het weekblad, waarin tijdelijk
is opgenomen het Economisch-Statistisch Maandbericht,
franco p. p. in Nederland f 20.— per jaar. Buitenland en
koloniën f 23.— per jaar. Abonnementen kunnen met elk
nummer ingaan en slechts worden beëindigd per ultimo van
elk kalenderjaar. Losse nummers 50 cent. Donateurs en
leden van het Nederlandsch Economisch Instituut ontvangen
het weekblad gratis en genieten een reductie op de verdere
publicaties. Adreswijzigingen op te geven aan de Redactie.

BERICHT AAN ABONNÉ'S.

Beleefd verzoek aan onze abonné's om het verschuldigde abonnementsgeld ad f 20.— (voor buitenland en koloniën f 23.—) te willen doen overboeken op giro-rekening No. 8408 of op onze rekening bij de heeren R. Mees & Zoonen, Rotterdam. Redactie.

INHOUD: Blz.

Grondverkoop aan banden gelegd door Jhr. Mr. C. M. O. van Nispen tot Sevenaer.....	96
Samenvoeging van gemeenten door Dr. D. Simons ..	99
Ruilverkaveling in Denemarken en de aldaar getroffen maatregelen ter voorkoming van versnippering van bedrijven na toegepaste ruilverkaveling door Ir. A. G. Swart	103
Aanteekeningen.	
De tewerkstelling van arbeidskrachten uit stilgelegde ondernemingen in Duitsland	106
Overheidsmaatregelen op economisch gebied.....	107
Maandcijfers.	
Maandcijfers en weekcijfers betreffende den economischen toestand van Nederland	108
Ontvangen boeken en brochures.	109
Statistieken.	
Geld- en Wisselkoersen — Bankstaten	109-110

GELD- EN KAPITAALMARKT.

Op de geldmarkt blijft de situatie, zooals wij die de vorige week hebben geschetst: alles duidt op een periode van voorbereiding voor de storting op de Staatsleening. Callgeld tot 15 Februari is op ruime schaal te krijgen. Ook de agent van de schatkist bepaalt zich geheel tot deze wijze van financiering: kasgeld op vasten termijn, nl. per medio Februari. Pas nadat de storting op de nieuwe leening achter den rug zal zijn, kunnen de banken zich een eenigszins nauwkeurig beeld vormen van den invloed dien de consolidatie-operatie heeft gehad op haar liquiditeiten. Hoeveel zal er door inschrijvers bij De Nederlandsche Bank worden beleend, hoeveel zal er uit creditgelden worden betaald, en tenslotte, hoeveel bankpapier zal de leening „uit de kous” trekken? Alles vragen, welke den invloed op de situatie van de geldmarkt bepalen, en die ook voor den invloed van de operatie op de rentabiliteit der banken van beteekenis zijn.

De kapitaalmarkt heeft op het welslagen van de leening geen uitgesproken reactie getoond. De obligatiemarkt was over het geheel genomen niet ongunstig gestemd. De koersen bleven in elk geval ruim boven het laagste punt, dat in het tijdvak tusschen de aankondiging der emissie en de inschrijving was geregistreerd. Wel verwacht men, dat in den eerstkomenden tijd, nadat de handel in de nieuwe leening is vrijgegeven, aanbod hiervan ter markt zal komen. De vlotheid, waarmede dat aanbod zal worden opgenomen, zal in dat geval mede bepalend zijn voor de tendens op de rest van de markt. In dit verband moet men bedenken, dat, door den korten looptijd van de leening, reeds een betrekkelijk geringe koersdaling een flinke verhooging van het rendement beteekent, hetgeen vraag moet uitlokken. Die factor kan wellicht tot gevolg hebben, dat de druk op de langlopende obligatiën wordt verlicht, vooral omdat de koersen van dat materiaal al zoozeer gedaald zijn. Bij de uitgifte van de 4 pCt. leening 1940 II bleef de reactie in de 3—3½ pCt. Nederland 1938 beperkt tot rond 3 pCt.; dit keer beliep de daling rond 7 pCt., waarvan inmiddels ongeveer 2 pCt. weer is ingehaald. Hoe dit zij, men mag verwachten, dat de inschrijving genoopt zag en zonder vrije middelen beschikbaar te hebben, nog geruimen tijd op de obligatiemarkt zal drukken, en dat daarom een koersherstel, indien het al intreedt, uiterst langzaam zal kunnen baanbreken.

GRONDVERKOOP AAN BANDEN GELEGD.

Het Besluit d.d. 27 November 1940 van de Secretarissen-Generaal van de Departementen van Landbouw en Visserij, van Financiën en van Justitie, dat den verkoop van landerijen op tweevoudige wijze beperkt — nl. door de prijzen vast te leggen aan een maximum, t.w. het peil van 1939, en door het slechts als koopers toelaten van boeren en tuinders — heeft vanzelfsprekend sterk de aandacht getrokken. Het heeft in landbouwkringen deels groote instemming, deels teleurstelling gewekt. Dit laatste feit nu prikkelt de belangstelling; bezien wij derhalve het probleem, waarop de Verordening¹⁾ betrekking heeft, en de wijze, waarop zij naar een oplossing er van heeft gestreefd. Wij gaan daarbij uit van eenige feiten, dewelke wij als vaststaande meenen te mogen aanvaarden.

Welke ontwikkeling aan de Verordening voorafging.

1°. De sterk gestegen vraag naar landbouwgronden, van de zijde der beleggers. Deze vraag kwam niet alleen van Nederlandsche, doch ook van buitenlandsche zijde. Bekend is, hoe in de afgelopen jaren (in hoofdzaak in het Zuiden des lands, met name in Zeeuwsch-Vlaanderen) veel landerijen als beleggingsobject zijn aangekocht door buitenlanders, die blijkbaar bezit in Nederland veiliger achten dan belegging in het eigen land. Tegelijk, of juist gezegd, vooral daarna, kwam ook de Nederlandsche belegger op de grondmarkt. Het ontwerp Pachtprijsopdrivingswet 1940 wees in zijn motiveering op dit verschijnsel der „aan het landbouwbedrijf vreemde factoren, zoals de vlucht van het beleggingskapitaal in den grond, welke de neiging hebben het prijspeil van pacht op te stuwen”.

2°. Reeds meer dan een halve eeuw lang hebben de pleitbezorgers van de boeren gewezen op de beteekenis van den *grondeigendom in boerenhand*, zonder dat men evenwel kon zeggen, dat die roep beantwoordde aan het verlangen van het boerenvolk als geheel. De laatste jaren werd door N.S.B., Landbouw en Maatschappij, en Boerenfront, en laatstelijk nog door de Nederlandsche Unie, de leuze van „boerenland in boerenhand” aangeheven.

3°. De invoering van de Pachtwet van 31 Mei 1937. Gelijk bekend, heeft de Pachtwet den pachtter een rechtspositie verschafft en de vaststelling van den pacht prijs binnen de grenzen der overheidsbemoedelingen getrokken²⁾. Een rechtspositie heeft de pachtter er door erlangd, omdat hem de pacht niet zonder meer kan worden opgezeggd. Immers, hij is bevoegd van de opzegging in beroep te komen bij den pacht rechter; die de juistheid der opzegging beoordeelt aan wettelijke normen. Slechts in het tiende jaar — daarom geheeten het „jubeljaar” — is de pachtter bevoegd tot een opzegging, waarvan geen beroep mogelijk is. En de rechterlijke controle ten aanzien van het pachtcontract bestaat hierin, dat de rechter heeft na

¹⁾ De Verordening verbiedt, dat land, waarop eenige vorm van bodemcultuur als bedrijf wordt uitgeoefend, met de daarbij behorende gebouwen, wordt overgedragen — hetzij tegen betaling of om niet — zonder dat vooraf een schriftelijke verklaring van een wettelijk erkend Pachtbureau is verkregen, waaruit blijkt, dat tegen de tegenprestatie, de voorwaarden en den verkrijger geen bezwaar bestaat en dat de algemeene of bijzondere landbouwbedrijfsbelangen niet worden geschaad.

Het Pachtbureau mag deze verklaring niet afgeven tenzij gebleken is, 1e. dat de tegenprestatie niet hooger is dan in het jaar 1939 voor soortgelijke goederen in dezelfde streek had kunnen zijn bedongen, en 2e. dat de toekomstige verkrijger landgebruiker is, d.w.z. dat hij iemand is, die rechtstreeks en zonder tusschenpersoon de leiding van het bedrijf heeft.

²⁾ Men leze hieromtrent o.a. de bespreking van het boek van schrijver dezes „De Pachtwet, Commentaar op de wet van 31 Mei 1936, S. 205” in E.-S.B. van 5 Januari 1939.

te gaan, of des pachtters verplichtingen niet „buitensporig” zijn: meer in het bijzonder, of de pacht prijs zoodanig is vastgesteld, dat hij den bekwamen en ijverigen pachtter de mogelijkheid van een redelijk bestaan op het gepachte laat. Intusschen was zulks, gelijk wij zagen, naar het inzicht van onze regering nog niet voldoende om te voorkomen, dat de pacht prijzen als gevolg van de sterk gestegen vraag naar landbouwgronden, met den koop prijs dier gronden omhoog werden gestuwd. Bij Koninklijke Boodschap van 26 April 1940 werd dan ook het ontwerp Pachtprijsopdrivingswet ingediend. Ook het Pachtprijsopdrivingsbesluit geeft een regeling, die in hoofdzaak een gelijke strekking heeft als vernoemd ontwerp, waaruit, bij gebreke van toelichting, te concluderen valt, dat de besluit-wetgever de gedachte van het ontwerp tot de zijne heeft gemaakt³⁾.

4°. Ook de eigen-geërfde boer was en is in vele gevallen niet vrij. Hij is economisch afhankelijk van zijn geldschieder. Hij is in vele gevallen zelfs overbezwaard. Dit verklaart het merkwaardige verschijnsel, dat men den laatsten tijd in plaatselijke landbouwbladen kon waarnemen, nl. dat niet alleen landerijen gezocht werden als object voor geldbelegging, maar dat ook tal van eigen-geërfde boeren zelf hun boerderij te koop aanboden, met de mededeeling, dat zij geschikt was voor geldbelegging.

Vatten wij het voorgaande samen, dan was einde November 1940 de situatie aldus: eenerzijds al te groote vraag naar cultuurgronden van den kant der kapitaalbeleggers; anderzijds aanbod van grond van de zijde van met schulden bezwaarde boeren; daarnaast, ter beteugeling van het euvel der te hooge pachten, Pachtwet en Pachtopdrivingsbesluit.

De beteekenis van het Besluit van 27 November 1940.

Wat heeft nu, gezien het voorgaande, het Besluit van 27 November voor beteekenis? Natuurlijk: men kan argumenten genoeg aanvoeren ten betooge, dat de positie van eigen boer te verkiezen is boven die van pachtboer. Men kan zelfs een lofdicht zingen op den eigen-geërfden grondgebruiker, dat niet alleen sympathiek aandoet, doch ook inderdaad veel waars inhoudt. Het is echter de vraag, of en in hoeverre, gezien de algemeene economische en sociale omstandigheden van den grondgebruiker, het Besluit aan de behoeften der Nederlandsche gemeenschap beantwoordt. Twee vragen rijzen hierbij dadelijk:

A. Is het verbod van verkoop van cultuurgrond aan niet-boer of niet-tuinder, en tegen hooger prijs dan het prijspeil van 1939, noodig om *den pachtter* te behoeden voor te hooge pachten? Met name om hem te vrijwaren voor pachtsommen, die anders te gelegener tijd aangepast zouden worden aan den dan gestegen rentevoet en aldus meer in overeenstemming zouden worden gebracht met het bedrag, door den belegger voor zijn grond betaald? Een veel gehoorde redeneering is immers deze: de „uitverkoop” van grond als beleggingsobject zal zich op den duur en in het algemeen tegen den boerenstand richten. Wat vandaag geldt, zal morgen zeker niet meer gelden: te weten, dat de belegger zich weinig zorg maakt, hoeveel hij voor het land heeft moeten betalen en hoe geringe rente hij aldus van zijn geld maakt. Voor alles ging hem toch de veiligheid der belegging, en daarom nam hij genoegen met een laag rendement; wanneer echter de oorlog achter den rug zal zijn, wanneer de economische verhoudingen normaal zullen worden, dan zal, zoo redeneert men verder, de algemeene rentestand waarschijnlijk stijgen en dan zal de eigenaar het niet meer redelijk achten, dat zijn geld, belegd in den grond, zoo weinig opbrengt. Dan eerst zal de tegenstelling tusschen het belang van den eigenaar en dat van den boer aan den dag treden.

³⁾ Over dit onderwerp schreef ik „Pachtopdrivingsbesluit, 1940” in E.-S. B. van 23 October 1940, blz. 642, en over deszelfs juridische gebreken in W.P.N. R 3700-01.

B. Een andere vraag, hiermee nauw samenhangend, is deze: wordt de *bezwaarde eigenaar* — bezwaard, hetzij tengevolge van een gewone geldleening, hetzij tengevolge eener hypotheek — door de genomen maatregelen gebaat?

Het antwoord op beide vragen luidt o. i. ontkennend ⁴⁾. Het Besluit is niet noodig in het belang van den pachter en evenmin in dat van den bezwaarden grondeigenaar. Het is namelijk niet in te zien, hoe, niettegenstaande Pachtwet en Pacht-opdrijvingsbesluit, te hooge pachten nog mogelijk zouden zijn. Zonder het laatste — het Pacht-opdrijvingsbesluit — zou dit misschien nog wel het geval kunnen zijn. Wij schreven nl. reeds indertijd ⁵⁾, dat, niettegenstaande het rechterlijk toetsingsrecht van de Pachtwet, de prijzen der pachten de neiging zouden vertoonen om zich te richten naar de opbrengstmogelijkheden, die de meest bekwame en ijverige pachters van hun grond zouden vermogen te maken. Immers onwillekeurig zou de rechter, geroepen om uit te maken, of de pachter op het gepachte een redelijk bestaan vermag te vinden, geneigd zijn rekening te houden met het feit, dat beter onderlegde en meer ijverige grondgebruikers dat wél zouden kunnen. Sindsdien is echter door het Pacht-opdrijvingsbesluit deze mogelijkheid van pacht-prijzen, enkel gebaseerd op de opbrengstmogelijkheid bij exploitatie door de meest bekwamen, wel zeer sterk ingeperkt. Voor zoover dan ook de Pachtwet alleen wellicht nog geen voldoende waarborg bood tegen verdere opstuwung der pacht-prijzen, heeft het Pacht-opdrijvingsbesluit, door de pacht-prijzen te stabiliseeren op het peil van 1 September 1939, daar radicaal een eind aan gemaakt.

Het kan onmogelijk worden ontkend, dat de groote geldbelegger, thans al te hooge prijzen biedend voor landerijen, menigen te zwaar belasten boer een grooten dienst bewijst. Want deze koper weet, dat hij nooit oftentimes, gezien Pachtwet en Pacht-opdrijvingsbesluit — welke laatste m. i. wel nimmer geheel verdwijnen zal — een behoorlijk rendement van zijn geld zal kunnen maken: toch koopt hij en helpt aldus den grondbebouwer van een snuikenden schuldenlast af, waardoor deze geld overhoudt voor de financiering zijner exploitatie. Natuurlijk kunnen voor den koper redenen gelden, zooals bijv. het zeer solide karakter der belegging, die hem tot koopen brachten, doch, objectief beschouwd, ligt het voordeel geheel aan de zijde van den verkooper.

Bij de grondgebruikers, die den laatsten tijd hun grond verkochten, zat dan ook als regel voor om op die wijze af te komen van hun schuld, en, zoo mogelijk, nog iets over te houden als bedrijfskapitaal. Door den verkoop werd aldus de grondgebruiker daadwerkelijk in een betere positie gebracht.

Het is eenvoudig een miskennis der werkelijkheid van het pachtwezen om het zoo voor te stellen, alsof dit niet tevens in het voordeel van den pachter zou zijn, althans kunnen zijn; zulks zeker, indien men den toestand van den pachter vergelijkt met dien van den bezwaarden grondeigenaar. „Er is geen slechter pachtheer dan geleend geld”, luidt een bekend Engelsch gezegde ⁶⁾.

Natuurlijk zien wij de waarde, de vooral ideële waarde, van het eigen bezit niet voorbij. Iedere gemeenschap heeft er groot belang bij, dat het aantal zelfstandigen, zoowel economisch als geestelijk zelfstandigen, zoo groot mogelijk zij, en het valt moeilijk te loochenen, dat er voor den boer een groote en machtige prikkel gelegen moet zijn in het feit, dat hij ploegt en zwoegt om het eigen bezit beter te maken. Wij ontkennen dit allerminst, doch achten het een opmerkelijke eenzijdigheid om niet

ook de voordeelen van het pachtstelsel te willen zien. Dit vervult nu eenmaal een economische functie en heeft zijn — niet onbelangrijke — sociale beteekenis.

„Men hoede”, schreven wij reeds indertijd ⁷⁾, „er zich voor op grond van de misstanden, aan het pachtstelsel klevende, dit geheel te veroordeelen. Het is duidelijk, dat zijn belangrijkheid groeit met de ontwikkeling der samenleving. In primitieve stadia met beperkte bevolking en geringe ontwikkeling van den landbouw heeft het pachtwezen weinig zin; zijn belang treedt bij ingewikkelder cultuur naar voren. Wanneer de grond nog slechts in beperkte hoeveelheid aanwezig is, wanneer de behoeften aan wetenschappelijk en verbijzonderd grondgebruik toenemen, wanneer arbeidsverdeling in het maatschappelijk huishouden levensseich wordt, is de mogelijkheid van differentiatie een algemeen belang. De juiste man op de juiste plaats geldt voor alle werkzaamheden in de moderne maatschappij; zoo kan het gewenscht zijn, dat de zoon van den landman zijn kunde op een ander terrein ter beschikking van de gemeenschap stelt en, wie niet in staat blijkt van zijn grond, hetzij door lichamelijke onmacht, hetzij door gebrek aan kennis, de hoogste opbrengst te verwerven, doet wél het gebruik ervan tegen vergoeding aan derden af te staan.”

„Aldus bezien, heeft het pachtwezen een economische rol te vervullen, die tevens sociale beteekenis heeft. „De pacht is vaak het middel den energieken, maar niet kapitaalcrachtigen boer een bestaansmiddel te verzekeren en zal dikwijls de weg zijn, waarlangs jonge, werklustige krachten zich in het maatschappelijk leven naar boven werken.”

„Voor al voor de groote gezinnen, zoo rijk aan collectieve energie, maar veelal arm aan geld, biedt het huren van gronden dikwijls de eenige mogelijkheid om hun krachten te eigen bate, maar mede ten bate van de gemeenschap, volledig aan te wenden. Pachten beteekent — bij normale verhoudingen — voor den grondgebruiker zich goedkoop kapitaal verschaffen.”

Het Besluit nu vernietigt het pachtwezen allerminst, zoo zal men wellicht hiertegenover willen opmerken. Wij erkennen de juistheid der tegenwerping. In het stelsel van het Besluit zal echter op den langen duur niet de bezitter, degene die over ruimere middelen beschikt, als verpachter optreden, doch de boer zelf. Dit nu heeft zijn bezwaren. Niet alsof wij de — vaak geuite — bewering, als zouden de boeren de scherpste en de meest eischende verpachters zijn, tot de onze zouden willen maken. Wél durven wij echter stellen, dat een kapitaalcrachtig verpachter als regel de beste verpachter zal zijn, zulks natuurlijk in objectieven zin genomen. Dit ligt voor de hand; hij, die in de opbrengst van een beperkte hoeveelheid grond zijn eenige bron van inkomsten ziet, zal niet spoedig bereid gevonden worden van de karige opbrengst daarvan nog iets te laten vallen, hetzij direct door lage pacht, hetzij indirect door tegen lage rente nog meer geld in het verpachte te steken. Omgekeerd komt de sociaal-economische functie van de pachtverhouding — nl. om den grondgebruiker aan goedkoop geld te helpen — des te beter tot haar recht, naarmate het grondbezit in handen is van meer kapitaalcrachtige personen. Tegen mogelijke pacht-prijsopdrijving — als gevolg van een te lage remuneratie van het in den grond gestoken kapitaal waken op afdoende wijze, wij kunnen het slechts herhalen, Pachtwet en Pacht-opdrijvingsbesluit.

Dat de vergoeding, die de grondeigenaar uit de pacht erlangt, gering is; behoeven wij niet met feiten aan te toonen. Iedereen weet, dat de netto-opbrengst van gelden, in cultuurgrond belegd, maar al te vaak de 2 pCt. niet overschrijft. Een dergelijke kapitaalverschaffing van de zijde van het kapitaalcrachtige deel der maatschappij is nu voor de toekomst onmogelijk gemaakt, behalve dan

⁴⁾ Men zie terzake ook J. Horring, „Het grondvraagstuk” in E.-S. B. van 27 December 1940, blz. 774.

⁵⁾ Zie inleiding op onze „Commentaar” der Pachtwet.

⁶⁾ Zie Orwin and Peel, „The Tenure of agricultural Land”, blz. 28.

⁷⁾ Inleiding op onze „Commentaar”, blz. 10.

voor zoover het betreft oud-bezit, dat door den eigenaar reeds is of nog zal worden verpacht.

Het ligt echter voor de hand, dat de eigenaren, die de waarde van hun bezit zien afnemen, niet geneigd zullen blijken daaraan nog meer kosten te besteden, onzeker als zij zijn, of een dergelijke kapitaalbelegging bij verkoop nog wel ooit tot haar recht zal komen.

De gevolgen van het Besluit voor den boerenstand.

De groote vraag is dan ook, of de boerenstand als geheel met den getroffen maatregel wel gebaat is. Hoe zal in de toekomst de grondgebruiker aan zijn geld komen, en wel aan goedkoop geld, wanneer de geldschieterende functie van den belegger heeft opgehouden? Zullen hypotheekbanken nog bereid gevonden worden gelden voor te schieten op objecten, waarvan de verkoopwaarde aanzienlijk gedrukt wordt door het verbod van verkoop aan anderen dan landbouwers en tuinders? De practijk zal hierop het antwoord geven. Wij kunnen slechts een vermoeden uitspreken, en wel dit: zeer waarschijnlijk zal de geneigdheid van de hypotheekbanken ten deze afnemen, naarmate het complex van gronden, dat bezwaard wordt, grooter is; of anders gezegd, die bereidwilligheid zal grooter zijn, naarmate het om de kleinere of gemengde zandbedrijven zal gaan, en geringer naarmate het zal gaan om de grootere objecten op de klei. Immers voor de kleine bedrijven zal, indien het tot executie mocht komen, het aantal koopers — uit den kring van de boeren zelf afkomstig — allicht grooter zijn dan ten aanzien van de grootere bedrijven, zooals men die vindt op de klei in Noord- en Zuid-Holland, Zeeuwsch-Vlaanderen, enz. Een dergelijke huiver bij de banken, in de eerste plaats voor de grootere, maar tot op zekere hoogte zelfs ook voor de kleinere objecten, zou alleszins verklaarbaar zijn. Men vergete niet, dat een hypotheek nu eenmaal een voorschot is onder onderpand, hetwelk slechts gegeven wordt, indien het onderpand gemakkelijk gerealiseerd kan worden. Naarmate de mogelijkheid daartoe afneemt, naar die mate zal ook de geneigdheid tot het verschaffen van geld afnemen.

Mocht dit laatste in belangrijke mate het geval blijken, dan zal het onontkombaar gevolg zijn, dat het noodige crediet van overheidswege zelve wordt verschaft, dus m.a.w., dat waarschijnlijk een staats hypotheekbank voor het landbouwcrediet onvermijdelijk zal worden. Het verschil met vroeger zal dan practisch hierop neerkomen, dat weliswaar het aantal eigengeërfde boeren — immers in de toekomst zullen alleen nog maar grondgebruikers als koopers kunnen optreden — zal toenemen, doch dat het aantal bezwaarde eigenaren in gelijke mate zal groeien. Of de gemeenschap gebaat zal zijn met deze nieuwe taak der overheid, en of het belang der grondgebruikers gediend wordt met dergelijke altijd duurder kapitaalverschaffing — duurder althans dan die door middel van de pacht — wagen wij te betwijfelen. Men denkt hierbij vanzelf aan de boerenleenbanken, die, niet uit winstbejag, gelden onder verband van cultuurgrond geven. Ongetwijfeld zullen zij daar mede blijven doorgaan en het beroep op hun medewerking zal in de toekomst vanzelfsprekend toenemen. Doch één ding staat nu reeds vast; zij moeten een grootere, immers veiliger, marge nemen dan tot nu toe gebruikelijk, en doen dit thans in feite ook reeds. Zij moeten bij het vaststellen dier marge rekening houden met het feit, dat de Pachtwet voor vele boeren goeddeels alle belang bij aankoop van verhuurd grond heeft weggenomen. Immers doordat de pacht niet, of kwalijk, opzegbaar is — eerst na tien jaren opzegbaar zonder mogelijkheid van beroep door den pachter op den rechter — heeft het voor menigen boer weinig of geen zin grond aan te kopen, die met een loopend pachtcontract is bezwaard.

Hoe zal het gaan met de bestaande hypotheeken? De vraag rijst in dit verband vanzelf. Zullen de geldschieters

nog wel ooit het volle pond van het door hen verschaft crediet terugzien? Men zal bij de beantwoording dier vraag allereerst hebben te onderscheiden — het volgt uit hetgeen wij hiervoor zeiden — tusschen de soort van object, waarop geld werd voorgeschoten, klei- of zandgrond. Voor de grootere, de klei-objecten, lijkt het antwoord op de gestelde vraag ons hoogst twijfelachtig. Verwerpt men wat men tegenwoordig — in min of meer tendentieuze zin — het „kapitaalstandpunt” pleegt te noemen, dan zal men hierin geen bezwaar zien. Feitelijk geschiedt er immers niets anders dan dat een gedeelte van het verschaft crediet wordt overgeheveld van den kapitaalbezitter in den zak van den grondgebruiker. De eerste toch zal, tengevolge van het feit, dat hij, bij tenuitvoerlegging van zijn titel, waarschijnlijk niet zoo grif aan het door hem voorgeschoten bedrag zal kunnen komen, economisch in een zwakkere positie worden gedrongen ten opzichte van zijn schuldenaar, d.w.z. meer van dezen afhankelijk worden. Menigeen zal hierin geen bezwaar zien, omdat het hierbij immers gaat om de betrekking tusschen kapitaal en arbeid, aan welken laatsten, ethisch bezien, toch de voorrang toekomt. Indien men zich zoo simplistisch van de zaak afmaakt, dan bestaat er inderdaad in deze geen probleem; maar een geordende gemeenschap legt nog andere maatstaven aan dan die van simplistische leuzen. Zij erkent ook des geldschieters rechten, mits deze althans niet ten koste van den arbeidenden mensch worden uitgeoefend. In deze laatste reserve ligt, tot op zekere hoogte, de sociale rechtvaardiging der Pachtwet. Immers deze houdt in de erkenning van den voorrang van den grondgebruiker boven den kapitaalverschaffer. Wij wezen hiervoor reeds op het door den rechter aanleggen van de norm, dat de bekwame en ijverige grondgebruiker een bestaan op het gepachte moet kunnen vinden.

Overigens willen wij onze opsomming der te verwachten gevolgen niet besluiten zonder nog te hebben gewezen op een heilzaam gevolg van het Besluit voor den grond-eigenaar, zoowel belegger als eigen-geërfd landbouwer. Het dalen van de grondprijzen heeft n.l. tot gevolg, dat de belastbare waarde — de fiscale — van zijn bezit meer in overeenstemming wordt gebracht met deszelfs opbrengstmogelijkheid. Voor den „rustigen” bezitter beteekent dit een aanmerkelijke winst.

De taak van de Pachtbureaux en die van de notarissen.

De Verordening heeft geen nieuw bestuursapparaat in het leven geroepen. Zij heeft aan de, reeds door de Pachtwet ingestelde, Pachtbureaux de taak opgelegd om bij eigendomsoverdracht van landbouwgronden de vereichte vergunning te verlenen. Deze aanwijzing der Pachtbureaux getuigt van het groote vertrouwen van den besluitwetgever in deze instantie. Het is intusschen nog de vraag, of deze organen, volkomen vertrouwd met de opbrengstmogelijkheden van bepaalde gronden, m.a.w., met de pachtwaarde ervan, óók in staat zullen zijn om de verkoopprijzen van landbouwgronden te bepalen.

Naast de Pachtbureaux zijn nog de notarissen ingeschakeld, die moeten vaststellen, of men met een stuk landbouwgrond, dat aan de Verordening is onderworpen, te doen heeft of niet, en die, voor het geval men met eigendomsoverdracht van cultuurgrond te doen heeft, verklaringen moeten afleggen omtrent de verleende vergunning van het Pachtbureau. Slechts wanneer een notaris zulk een verklaring heeft verstrekt, kan n.l. de overschrijving van de eigendomsoverdracht in de openbare registers plaats vinden.

Om ontduiking der Verordening tegen te gaan, zijn voorts ook strafbepalingen opgenomen, en is verder nog bepaald, dat landbouwgronden, die tegen het bestaande verbod in zonder vergunning worden overgedragen, in beslag genomen kunnen worden.

Natuurlijk heeft het probleem van den verkoop van

den zoogenaamden cultuurgrond nog andere aspecten. Wij noemen slechts de mogelijkheid, die het Besluit schept om oneconomische verbrokkeling van bedrijven, door verkoop van vitale perceelen, tegen te gaan.

Slotbeschouwing.

Vatten wij het voorgaande samen.

Het Besluit is kennelijk ingegeven door het ideaal van „boerenland in boerenhand”. Zijn beteekenis voor den boerenstand is echter meer schijn dan werkelijkheid. Het miskent de sociaal-economische functie van den belegger, den eigenaar-niët-grondgebruiker. Het pachtwezen is, mits ontdaan van de daaraan verbonden mogelijkheid van te zware, aan den grondgebruiker opgelegde, verplichtingen, een zoowel economisch als sociaal nuttig instituut. Moderne bodemcultuur vereischt nu eenmaal veel kapitaal; het beste geld voor den grondgebruiker is dat, hetwelk hem verschaft wordt bij verpachting tegen een redelijke pachtsom. Hij houdt dan meer financiëelen armslag over voor andere kapitaalbehoeften dan ingeval hij arbeidt met geleend geld.

De feitelijke toestand nu in Nederland is zóó, dat Pachtwet en Pachtopdrivingsbesluit een dusdanige contróle over de pachtprizen hebben geschapen, dat feitelijk het pachten de meest voordeelige wijze is om credit te verkrijgen. Het probleem der grondprizen is, mede als gevolg hiervan, van lieverlede een kwestie geworden, die zich uitsluitend tusschen den eigenaar van den grond en den koper ervan afspeelt, buiten den pachter om. Het is dan ook de groote vraag, of de boerenstand als geheel genomen wel gebaat zal zijn bij het Besluit. Mocht het zoover komen, dat de geldschieters — particulieren en hypotheekbanken — zich onttrekken aan het financieren van den aankoop van land, dan zal de overheid hebben in te grijpen, waarschijnlijk door het stichten van een hypotheekbank voor den landbouw.

Dit alles klemt te meer, indien de eigenaar een kapitaalcrachtige persoon of instelling is. Dan toch bestaat, in geval van verpachting, de mogelijkheid, dat de verpachter ook aan de verdere kapitaalbehoeften van den grondgebruiker tegemoet komt, bijv. door verbetering van gebouwen, hetgeen voor dien eigenaar dan tevens beteekent verbetering van zijn bezit. De bereidheid daartoe zal uiteraard afnemen, naarmate het Besluit prijsdrukkend werkt, zoodat het in den grond gestoken kapitaal bij verkoop niet aan den eigenaar terugvalt.

Ten aanzien van bestaande hypotheeken kan het Besluit onbillijke gevolgen hebben. Immers het maakt executie met goed gevolg onzeker. Men zal hierbij hebben te onderscheiden tusschen kleine en grootere bedrijven, met name de zand- en de kleibedrijven. Bij die op het zand zullen de koopers gereeder gevonden worden dan ten aanzien van hofsteden of landerijen op de klei.

De verordening komt o.i. in tal van gevallen neer op onteigening van den geldschietter ten bate van den grondgebruiker. Dit is niet redelijk. Het argument, dat het kapitaal niet mag gaan boven den arbeid, is ten deze slechts een leuze. Wil men de verhouding tusschen arbeid en kapitaal naar een ethischen maatstaf waardeeren, dan beoordeele men niet de grondprizen, maar uitsluitend de hoegrootheid van pachtsom en hypotheekrente. De eerste ligt tegenwoordig binnen de grenzen der overheidscontróle; de tweede is, voor zoover bekend, niet te hoog, en is eveneens onder toezicht der overheid gesteld bij Besluit van 14 December 1940.

Jhr. Mr. C. M. O. VAN NISPEN TOT SEVENAER.

SAMENVOEGING VAN GEMEENTEN.

Berichten, die in de laatste maanden in de bladen zijn verschenen, hebben een sedert jaren bestaand probleem weer onder de algemeene belangstelling gebracht, t.w. het vraagstuk van de gemeentelijke indeeling van ons land. Men heeft kunnen lezen, dat de Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken voor verschillende provinciën voorstellen bij de gewestelijke besturen heeft ingediend voor een soms vrij ver gaande samenvoeging van gemeenten. De plannen reiken wel het verst voor Noord-Holland, waar 126 gemeenten tot een 30-tal zouden worden teruggebracht, terwijl voor Limburg een groote opruiming van zeer kleine gemeenten op het program staat. Een enkele samenvoeging heeft reeds haar beslag gekregen. Daarbij betrof het echter gevallen, die in de laatste jaren reeds geheel waren voorbereid.

Vinden de thans ahangig gemaakte plannen uitvoering, dan mag verwacht worden, dat ook in andere gedeelten van ons land de gemeentelijke indeeling zal worden herzien en dat dus de geheele indeeling van ons grondgebied in gemeenten binnenkort radicaal zal zijn gewijzigd.

Hoe komt een samenvoeging van gemeenten tot stand?

Ingevolge artikel 3 van de Grondwet is voor vereeniging van gemeenten en voor wijziging in de gemeentegrenzen een wet noodig. In de Gemeentewet zijn regelen gegeven voor de wijze, waarop zulk een wet moet worden voorbereid. Het initiatief kan uitgaan hetzij van het Rijk, hetzij van Gedeputeerde Staten, hetzij ook van den Raad eener gemeente, die een daartoe strekkend verzoek tot de Rijksorganen kan richten. Het gevoelen dient te worden ingewonnen van de Raden der bij de grenswijziging betrokken gemeenten, alsmede van een hiertoe in elk dezer gemeenten speciaal te verkiezen commissie uit de ingezetenen. De Raden der gemeenten krijgen daarna nog gelegenheid tot een mondelinge toelichting in een openbare vergadering van Gedeputeerde Staten. Hierop volgt dan, indien de Regeering het plan wil doorzetten, de behandeling in de Staten-Generaal.

Dat niet lichtvaardig in de gemeentelijke indeeling wordt ingegrepen, is dus wel de hoofdstrekking van de regeling, waarvan wij hier de hoofdtrekken weergaven.

Onder de heerschende omstandigheden is de procedure vereenvoudigd. De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken is bevoegd verklaard om besluiten inzake vereeniging en grenswijziging van gemeenten te nemen. Hij is hierbij niet gebonden aan de regelen van de Gemeentewet omtrent de voorbereiding van het ontwerp.

In den korten tijd, dat deze bevoegdheid van den Secretaris-Generaal bestaat, is reeds gebleken, dat deze bewindsman zijn besluiten niet neemt zonder dat hij het oordeel van Gedeputeerde Staten en van de gemeentebesturen heeft ingewonnen.

Van het verkiezen van de commissie uit de ingezetenen, den zoogenaamden bijraad, is afgezien. Wij meenen, dat het vervallen van dit bijzondere referendum niet als een groot bezwaar behoeft te worden beschouwd. De weg, die volgens de Gemeentewet tot samenvoeging van gemeenten moest worden bewandeld, was wellicht al te moeilijk en de opvatting van de bevolking in een bij de samenvoeging betrokken gemeente kan zich toch voldoende uiten door den Raad en zoo noodig nog door adressen.

Van meer beteekenis achten wij het, dat de Secretaris-Generaal de bevoegdheid moet uitoefenen van Staten-Generaal en Regeering tezamen. Ontwerpen van wet tot samenvoeging van gemeenten plachten in de Staten-Generaal met zeer veel aandacht te worden behandeld. Indien argumenten tegen de samenvoeging pleitten, konden zij ongetwijfeld daar gewicht in de schaal leggen. Het vervallen van dezen waarborg tegen een niet volkomen gerechtvaardigde samenvoeging legt op den Secretaris-Generaal wel een bijzonderen plicht om nauwkeurig het voor en tegen van de samenvoeging af te wegen en niet te snel door

een praktisch niet ongedaan te maken besluit een gemeente haar bestaan te ontnemen.

Vereeniging van samengegroeide gemeenten.

Bij een beoordeeling van de samenvoeging van gemeenten moet afzonderlijk worden beschouwd de vereeniging van samengegroeide gemeenten. Ook daarbij doen zich nog eenige groepen van gevallen voor. Het meest pleegt de aandacht te trekken de annexatie door een grootere gemeente van kleinere gemeenten, die als voorstadjes of buitenwijken van haar zijn aan te merken. Bijna iedere groote stad van ons land heeft op deze wijze een of meer naburige gemeenten opgeslokt.

Ook thans zijn bij de bekend gemaakte plannen eenige, die een dergelijke samenvoeging betreffen.

Financieel lijkt een dergelijke vereeniging van gemeenten op het eerste gezicht voordelig. Het plaatselijke bestuursapparaat kan geheel of (indien nl. een hulp-secretarie moet worden behouden) grootendeels worden opgeheven. De diensten van de groote stad kunnen zich vaak, zonder dat in de organisatie wijzigingen worden gebracht, tevens uitstreken over het geannexeerde gebied.

Echter leert de practijk, dat dergelijke samenvoegingen meestal niet met financieele winst, door het wegvallen van uitgaven, gepaard gaan. Het peil van de gemeentelijke uitgaven in de grootere gemeenten is dikwijls op vele punten hooger dan dat in het geannexeerde gebied. Terecht kan in de wijze van verzorging, nadat de kleinere gemeente bij de grootere is gevoegd, geen verschil meer tusschen het oude en het nieuwe gebied der groote gemeente worden gemaakt.

Het is mogelijk, dat de vergrootte gemeente een voordeel ondervindt, doordat zij de meer draagkrachtige bevolking van het voorstadje bij haar aanvankelijke bevolking gevoegd krijgt. In financieel opzicht heeft de samenvoeging dan een nivelleering van den belastingdruk ten gevolge, doch besparing van uitgaven wordt, zooals gezegd, in de practijk niet bereikt.

Het financieele gezichtspunt kan daarom bij een beoordeeling, of samenvoegingen, die tot deze categorie behooren, wenschelijk zijn, veilig buiten beschouwing worden gelaten. Zoo ooit, dan geldt hier de regel, dat de samenvoegingen van geval tot geval beoordeeld moeten worden. Wanneer de kleine gemeente practisch een onderdeel van de groote is geworden, en wanneer de gemeentegrens slechts een belemmering vormt voor een doelmatig, met deze practijk in overeenstemming zijnd, beheer en bestuur, is de tijd gekomen om de kleine gemeente op te heffen door haar bij de groote te voegen.

Soms kunnen ook speciale behoeften van de groote stad de annexatie vereischen. Men denke aan de toevoeging aan Rotterdam van de gemeenten Pernis en Hoogvliet, gerechtvaardigd, omdat op het terrein van die kleine gemeenten een groot deel van de uitbreiding van den Rotterdamschen havenaanleg was geprojecteerd.

Maar hiertegenover staan ook andere gevallen, waarin weliswaar de bebouwingen van stad en voorstad aaneensluiten, doch beider gebied, ondanks dit, niet tot een geheel is geworden. De voorstad kan haar karakter van rustige, eenigszins landelijke woonplaats behouden hebben. Indien haar bestuur op zichzelf voldoende krachtig is en bereid is tot de op menig punt noodige samenwerking met de groote zuster gemeente, is veelal de annexatie van het voorstadje niet of nog niet noodig. Het is dan beter een dergelijke gemeente, die op zichzelf voldoende levensvatbaarheid bezit, een zelfstandig geheel te doen blijven.

Ook bij kleinere gemeenten heeft zich het geval wel voorgedaan, dat zij dusdanig vergroeid waren, dat het rationeel was haar onder één bestuur te stellen. Uit de laatste jaren noem ik slechts het voorbeeld van de gemeenten Veur en Stompwijk, die tot de gemeente Leidschendam werden vereenigd.

Gemeentelijke indeeling van het platteland.

Het vraagstuk van de samenvoeging van gemeenten is

overigens eigenlijk dat van de gemeentelijke indeeling van het platteland. Dit deel van het vraagstuk is ook thans bij de aanhangige en in voorbereiding zijnde plannen het voornaamste.

Nieuw is dit vraagstuk niet. Van de talrijke geschriften, artikelen enz., die daaraan gewijd zijn, noemen wij hier slechts de magistrale studie van Struycken „De gemeenten en haar gebied” (1912), waarin de schrijver een pleidooi voerde voor de verbetering van de regeling der publiekrechtelijke samenwerking, die menige samenvoeging onnoodig zou maken.

De Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten en de Nederlandsche Vereeniging voor Gemeentebelangen hebben beide een jaarvergadering aan de behandeling van prae-adviezen over dit onderwerp gewijd; de eerste in 1934, de tweede in 1940 (prae-adviezen van 1938). Wie zich in deze materie wil verdiepen, vindt in de gedegen prae-adviezen en de beraadslagingen ruimschoots stof.

Ook de centrale commissie voor bezuiniging van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel heeft in een aantal artikelen in „Maatschappijbelangen” in de jaren 1932—1935 een lans gebroken voor een nieuwe gemeentelijke indeeling ten plattelande.

Hoe is thans de gemeentelijke indeeling?

Het volgende staatje geeft een beeld van de indeeling op 1 Januari 1940¹⁾:

Aantal gemeenten op 1 Januari 1940 met:	
minder dan 500 inwoners	27
500— 1.000 inwoners	121
1.000— 2.000 „	199
2.000— 5.000 „	371
5.000— 10.000 „	186
10.000— 20.000 „	94
20.000— 50.000 „	35
50.000— 100.000 „	14
100.000— 200.000 „	4
200.000 en meer	3
Totaal	1054

148 gemeenten hadden dus minder dan 1.000 inwoners, 347 gemeenten telden minder dan 2.000 inwoners, beneden 5.000 inwoners lagen 718 gemeenten, dus ongeveer 70 pCt. van het totale aantal gemeenten.

De kleine gemeenten zijn niet alle gelijkmatig over de verschillende provinciën verspreid. De provincies Groningen, Friesland, Drenthe en Overijssel hebben geen gemeenten met minder dan 500 inwoners en slechts 7 gemeenten met minder dan 2.000 inwoners. Zuid-Holland en Zeeland tellen naar verhouding veel dwerggemeenten; zij hebben elk 34 gemeenten met minder dan 1.000 inwoners en respectievelijk 70 en 63 gemeenten met minder dan 2.000 inwoners.

In den loop der jaren zijn vrij veel gemeenten reeds opgeheven en daaronder talrijke kleine. In 1840 bedroeg het totale aantal gemeenten 1.216; 100 jaar later was dit tot 1.054 gezakt. Maar in het algemeene beeld van de gemeentelijke indeeling hebben deze verminderingen geen wijziging gebracht. In aantal overheerscht nog de kleine gemeente.

Financieele gevolgen van samenvoeging.

Twee argumenten worden gewoonlijk aangevoerd — en ook thans is dit bij het plan voor Noord-Holland geschied — ten gunste van een wijziging van de gemeentelijke indeeling, waarbij talrijke kleine gemeenten zouden verdwijnen.

Het eerste argument is dat van een besparing op de

¹⁾ Deze en de hierop volgende gegevens zijn ontleend aan „Bevolking en Oppervlakte der Gemeenten van Nederland op 1 Januari 1940”, uitgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

bestuurskosten. Iedere gemeente, hoe klein ook, heeft een burgemeester, een secretaris en een ontvanger, wethouders en een raad. Allerlei bestuurshandelingen, zowel ten behoeve van de gemeente zelf als voor de uitvoering van regelingen van Rijk en provincie, moeten in elke gemeente afzonderlijk worden verricht. Om een voorbeeld te noemen: jaarlijks moet een begroting worden opgemaakt en moet een rekening worden samengesteld. Voor iedere gemeente afzonderlijk moet de correspondentie met het Provinciaal Bestuur en met de Departementen worden gevoerd.

Het is duidelijk, dat door samenvoeging bezuiniging op het bestuursapparaat te verkrijgen is. De Commissie voor bezuiniging der Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel becijferde, dat, indien in Zuid-Holland het platteland in gemeenten van gemiddeld gelijke bevolkingsgrootte als in Friesland zou worden ingedeeld, hierdoor jaarlijks alleen op de salarissen voor burgemeesters, secretarissen en ontvangers 1/4 miljoen te besparen zou zijn.

In Zeeland zijn eenige jaren geleden berekeningen gemaakt voor samenvoeging van een viertal groepen kleine gemeenten. Voor de kosten van bestuur en politie leidde de berekening tot een voordeelig verschil per inwoner van respectievelijk f 1.85, f 1.26, f 1.90 en f 1.95 ²⁾.

De te verkrijgen besparingen zijn dus zeker van betekenis.

Ik mag echter niet nalaten te wijzen op een bijzonderen factor, die hierbij vaak uit het oog wordt verloren. Bij kleine gemeenten bekleeden zeer dikwijls dezelfde personen meer dan één bestuursfunctie, hetzij dat de burgemeester tevens secretaris van een of meer gemeenten is, hetzij dat hij burgemeester van meer dan een gemeente is en een andere functionaris, het secretariaat, respectievelijk het ontvangerschap in die gemeenten vervult. Bij dergelijke combinaties plegen belangrijke kortingen op de wedden te worden toegepast. Deze zijn bij de hierboven vermelde berekeningen in acht genomen. Het totale salaris in de gecombineerde functies van meer dan één gemeente ligt meestal hooger dan het salaris in één functie in een grotere gemeente, in bevolkingsaantal gelijk aan de samengevoegde kleine gemeenten. Men kan dit beschouwen als een onnoodig te hooge uitgaaf. De insider weet evenwel, dat slechts door deze combinatie voor vele functies een redelijk salaris wordt verkregen, dat met een enkele functie in een grotere gemeente dikwijls niet wordt bereikt. Een wijziging van de gemeentelijke indeeling zou dan ook naar mijn meening gepaard moeten gaan met een herziening van de salarissen van burgemeesters, secretarissen en ontvangers, een herziening, die zeker een gedeelte van het berekende voordeel zou opeischen.

Zuiver uit financieel oogpunt bezien is van de samenvoeging van kleine gemeenten ook geen vermindering van uitgaven te verwachten.

Uit eenige tabellen van de Statistiek der Gemeentefinanciën 1939 heb ik het hierna volgende overzicht samen-

²⁾ Maandblad Gemeentebestuur 1934, blz. 152 en 153.

gesteld van het uitgavenpeil per hoofd der bevolking in de verschillende groepen van gemeenten. Ik heb in dit overzicht samengebracht de uitgaven van het hoofdstuk Algemeen beheer, dat voornamelijk de zuivere bestuurskosten bevat, en daarnaast de uitgaven, die voor de berekening van de uitkeering uit het Gemeentefonds waren verzameld betreffende politie, lager onderwijs (voor zoover ten laste der gemeenten) en armenzorg. Voorts het totaal der uitgaven van den gewonen dienst. Daaraan heb ik nog toegevoegd het nadeelige slot per inwoner van den dienst 1936, alsmede het bedrag per inwoner der niet-rendabele schulden, dat zijn die leeningsschulden, waarvan rente en aflossing niet uit de jaarlijksche opbrengst van de investeringen kunnen worden bestreden.

De cijfers van de uitgaven wegens „algemeen beheer” bevestigen de uitkomst van de hierboven vermelde berekeningen inzake de bestuurskosten. In de gemeenten met minder dan 2000 inwoners zijn deze kosten omstreeks 50 pCt. hooger dan het gemiddelde peil. In de gemeenten tusschen 5000 en 20.000 inwoners is het peil hiervan wel het laagste.

De politie-uitgaven (salarissen veldwachters enz.) zijn per inwoner vrij hoog in de zeer kleine gemeenten, in tegenstelling tot de iets grootere. In gemeenten met meer dan 10.000 inwoners komen deze uitgaven evenwel reeds weder boven het peil van de zeer kleine gemeenten en die stijging zet zich in sterke mate in de grootere gemeenten voort.

Daarentegen vinden wij in de kleinste gemeenten lagere cijfers wegens de uitgaven voor lager onderwijs en voor armenzorg. Naarmate de gemeenten grooter zijn, blijken de uitgaven per inwoner voor deze doeleinden te stijgen.

Dat deze stijging niet tot die twee groepen van uitgaven beperkt blijft, toont het totaal der uitgaven van den gewonen dienst aan. Hier zien wij, dat in de kleinste gemeenten, ondanks de hoogere bestuurs- en politiekosten, het totaal der uitgaven per inwoner lager ligt dan in de grootere gemeenten. De cijfers der nadeelige sloten (1936 was blijkens de statistiek een ongunstig jaar) wijken hiervan slechts weinig af. In gemeenten met minder dan 10.000 inwoners was het nadeelige saldo per groep berekend ongeveer gelijk. Boven de 10.000 inwoners zien wij een belangrijke stijging per groep optreden.

De cijfers voor de niet-rendabele schulden sluiten zich hierbij aan. Het laagste bedrag vinden wij in de groep der kleinste gemeenten. Daarboven treedt een regelmatige stijging op.

Wij herhalen de conclusie: in zuiver financieel opzicht is van de samenvoeging van kleine gemeenten in totaal geen geldelijk voordeel te verwachten. De oorzaken hiervan zijn dezelfde als hierboven reeds werden aangegeven bij de bespreking van de vereeniging van samengegroeide gemeenten.

Het peil van de verzorging ligt nu eenmaal in de grootere gemeenten hooger dan in de kleinere gemeenten. Men kan wel betoogen, dat de samenvoeging van eenige kleine plattelandsgemeenten haar economische en sociale structuur toch niet wijzigt en dat daarom verhooging van uitgaven niet te verwachten zou zijn; de practijk

Bedrag in guldens per hoofd der bevolking van de uitgaven en van de sloten van den gewonen dienst over 1936 en van de niet-rendabele schulden per 1 Januari 1936.

Groep van gemeenten	Algemeen beheer	Politie	Lager Onderwijs	Armenzorg	Totaal der uitgaven gewone dienst	Batig (+) of nadeelig (-) slot.	Bedrag der niet-rendabele schulden
Minder dan 2.001 inwoners . . .	6,05	1,47	2,48	2,50	35,09	— 0,59	27,05
2.001— 5.000 inwoners . . .	4,48	1,—	2,79	3,25	41,72	— 0,53	40,88
5.001— 10.000 „ . . .	3,80	1,23	3,—	4,35	53,73	— 0,58	55,37
10.001— 20.000 „ . . .	3,71	1,96	3,12	5,30	69,60	— 0,95	83,52
20.001— 50.000 „ . . .	4,29	3,43	3,53	8,98	101,74	— 1,07	116,49
50.001— 100.000 „ . . .	4,13	4,60	3,72	11,34	109,13	— 2,08	146,92
boven 100.000 „ . . .	4,09	7,50	4,37	23,52	161,50	— 4,18	216,37
Alle gemeenten tezamen . . .	4,18	3,61	3,46	10,64	93,44	— 1,81	115,62

leert echter anders. In de grootere gemeenten wordt eerder het besluit genomen in een bepaalde behoefte te voorzien. Het feit, dat maatregelen over een grootter territoir en voor meer inwoners moeten worden uitgevoerd, leidt er bovendien toe, dat deze uitvoering eerder een min of meer afzonderlijk georganiseerde voorziening vereischt, terwijl deze in de kleinere gemeenten gemakkelijk als nevenwerkzaamheid aan één der functionarissen kon worden opgedragen.

De kleine gemeenten kunnen ook gemakkelijker voor verschillende voorzieningen steunen op een naburige grootere gemeente. Vooral wanneer een voorziening kapitaalsuitgaven vereischt, zal het voor haar voordeliger zijn haar inwoners door middel van een overeenkomst met een naburige gemeente gebruik te doen maken van een in die gemeente bestaande inrichting. Zoo hebben verschillende zeer kleine gemeenten dikwijls een gemeenschappelijke secretarie. De differentiatie in het lager onderwijs kan daar onmogelijk leiden tot de stichting van evenvele scholen als er richtingen zijn. Voor de verpleging van besmettelijke zieken zal allicht niet een eigen gebouwtje worden gesticht. Zoo zijn meer voorbeelden aan te voeren, die het lage peil, zoowel van de niet-rendabele schulden als van de totale uitgaven der kleine gemeenten, verklaren.

Bij de vraag, of al dan niet besparing is te verkrijgen door samenvoeging van kleine gemeenten, moet ook aandacht worden geschonken aan den invloed, dien deze samenvoeging heeft op den arbeid van organen van andere overheidslichamen.

Het verkleinen van het aantal gemeenten leidt op zichzelf ongetwijfeld tot een vermindering van den arbeid ter provinciale griffie. Het College van Gedeputeerde Staten heeft dan met zooveel gemeenten minder te maken en bijv. aan zooveel minder begrotingen en rekeningen zijn sanctie te hechten.

Tot op zekere hoogte geldt hetzelfde voor de Departementen van algemeen bestuur en voor andere overheidsinstanties, die regelmatig met de gemeenten briefwisseling hebben te voeren. De verkleining van het aantal gemeenten zou op zichzelf tot een zekere vereenvoudiging in het openbaar bestuur kunnen voeren.

Maar ook hierbij moet worden gewezen op den invloed, die waarschijnlijk zou uitgaan van de grootere activiteit van de vergrootte gemeenten. Meestal heeft deze ook gevolgen voor het contact met het provinciale en het Rijksbestuur. Naarmate de activiteit van de gemeenten toeneemt, zal zij ook van de toezicht houdende organen meer aandacht vragen. Dat door de opheffing van talrijke gemeenten bij de hoogere besturen besparing zou ontstaan, is m.i. dan ook niet aan te nemen.

Verbetering van het bestuur.

Wij hebben hierboven de financiële gevolgen van de samenvoeging van kleine gemeenten van een enigszins eng standpunt gezien. Ons oordeel, dat daarvan geen vermindering van de overheidsuitgaven te verwachten zou zijn, mag dan ook niet aldus worden uitgelegd, alsof het zou inhouden, dat door deze samenvoeging de efficiency niet zou worden gediend.

De cijfers, die wij weergaven, toonen de tendentie, dat, naarmate de gemeenten grooter worden, het peil harer uitgaven stijgt. Zien wij echter even af van deze tendentie, dan kunnen wij vaststellen, dat de kosten van het bestuur in beperkten zin in de groepen met de kleinste bevolking hooger liggen dan in de wat grootere gemeenten. Daarop is dus bezuiniging te verkrijgen: m.a.w. het bestuur wordt efficiënter gevoerd in een niet al te kleine gemeente.

De gelden, die hiermede worden bespaard, worden weliswaar in de grote gemeenten toch dubbel en dwars uitgegeven, maar zij komen dan ten goede aan een betere verzorging van de gemeentelijke taak, derhalve aan de inwoners.

Wij kunnen het ook zoo stellen: In de niet te kleine gemeente zijn de „overhead costs” geringer dan in de zeer kleine gemeente. Weliswaar wordt in de grootere gemeenten meer uitgegeven, doch de burgers krijgen hier meer „waar” voor hun geld.

Dat ook de kwaliteit van het bestuur door de samenvoeging kan verbeteren, ligt voor de hand. De keuze van raadsleden en wethouders geschiedt daarna uit een grootter aantal personen, waardoor de kans op een betere bezetting van de vroedschap stijgt. De functionarissen, in de eerste plaats burgemeester en secretaris, behoeven een geringer deel van hun tijd en aandacht te schenken aan den papierwinkel, dien het besturen nu eenmaal met zich brengt, dan zij bij gecombineerde functies in meer dan één kleine gemeente verplicht waren te doen. De papierrompslomp, het formeele deel van het bestuur, is voor één gemeente, al is zij grooter, minder dan voor drie of vier kleinere tezamen. Daardoor komen tijd en energie vrij, die nuttiger voor de gemeente en haar inwoners kunnen worden besteed.

Ook de vereenvoudiging, die door het wegvallen van vele kleine gemeenten in de administratie van de hoogere besturen wordt verkregen, is een winst in efficiency.

Wij wezen hierboven reeds op het feit, dat de voorziening in een nieuwe behoefte bij de grootere gemeenten vaak een afzonderlijk apparaat noodig maakt, terwijl bij de kleinere gemeenten wordt volstaan met het opdragen van de nieuwe werkzaamheid aan een der reeds aanwezige functionarissen. Financieel beteekent dit een hoogere uitgaaf in de grootere gemeente, maar in de meeste gevallen zal deze wijze van uitvoering beter zijn en derhalve meer efficiënt dan de inderdaad goedkoope „oplossing”, welke in de kleine gemeente wordt gevonden. Over de geheele lijn van de gemeentelijke werkzaamheden, bezien, beteekent dit, dat de groote gemeente over meer deskundige en meer gespecialiseerde ambtenaren kan beschikken dan de kleinere. En hiermede wordt het belang van de burgers bij een goede voorziening in hun gemeenschappelijke behoeften gediend.

Deze verbetering van het plaatselijk bestuur acht ik van grooter gewicht dan het financiële voordeel, dat uit het klein houden van de gemeenten zou voortvloeien.

Welke indeeling zou wenschelijk zijn?

Bij aanvaarding van dit standpunt lijkt het, alsof nu nog slechts zou moeten worden onderzocht, bij welke bevolkingsgrootte een voldoende krachtig en efficiënt bestuur zou kunnen worden verkregen. Ik wil even bij deze vraag stilstaan, zonder dat ik, om hieronder nog uiteen te zetten redenen, meen, dat met de aanwijzing van een „optimale” bevolkingsgrootte het geheele vraagstuk zijn oplossing zou hebben gevonden.

Verschiedende bevolkingsgrootten zijn wel als wenschelijk minimum genoemd. De getallen loopen uiteen van 3000 tot 17.000 à 18.000 met daartusschen 9000 en 10.000³⁾.

Men zal hierbij niet alleen moeten letten op de grootte van de bevolking, doch ook op de uitgestrektheid van het territoir. De tot één gemeente te vereenigen dorpen dienen niet al te ver uit elkaar te zijn gelegen. Naar mijn gevoel zijn vele gemeenten met een inwonertal tusschen 5000 en 10.000 voldoende krachtig en genoegzaam uitgerust om haar taak op goede wijze te volbrengen.

Een zuiver rekenkundige vraag is het echter niet. Veeleer zal men bij het zoeken naar een indeeling in grootere gemeenten moeten „passen en meten”.

Het karakter van de gemeente als bestuurslichaam.

Wij moeten hierbij nog een factor in het geding brengen,

³⁾ Talsma, Samenvoeging van kleine gemeenten, Gemeentebestuur 1932, blz. 510.

dien wij tot dusverre buiten onze beschouwingen hebben gelaten. Het is een factor, die — anders dan de hiervoren besprokene — niet geteld, gemeten of gewogen kan worden.

Op dit imponderabile beroepen zich bij voorkeur de tegenstanders van de samenvoeging van kleine gemeenten. Bij hen heeft dit meestal de eerbiedwaardige gedaante van de „historie” aangenomen. Zij wijzen op het feit, dat ook de kleine gemeente in haar tegenwoordigen omvang reeds ruim 100 jaar bestaat en dat haar oorsprong als plaatselijke rechtsgemeenschap vaak in nog veel vroeger tijden ligt. Soms wordt hieraan voor een gemeente een recht op ongewijzigd voortbestaan afgeleid.

Eenig onderzoek heeft in dit kleed der historie zwakke plekken aangetoond. Juist de kleine gemeenten hebben in de jaren na 1813 haar ontstaan vaak te danken gehad aan het doen herleven van heerlijke rechten, met den omvang waarvan de gemeentelijke grenzen, naar de opvatting van de toenmalige Regeering, moesten samenvallen. Sedertdien verdwenen de heerlijke rechten; waarom zou dan de daarop gebaseerde gemeentelijke indeeling moeten blijven bestaan?

Ik zou den imponderabilen factor daarentegen willen omschrijven als het eigen karakter van de gemeente als bestuursorgaan, waarvan de historie slechts één der elementen is.

De gemeentelijke indeeling is niet de eenige bestuursindeeling van het Nederlandsche territoir. Voor de uitoefening van de door het Rijk ingestelde bestuursfuncties is bijna steeds het grondgebied verdeeld in ressorten, arrondissementen, districten, rayons, kringen enz., en zelden vallen de indeelingen voor verschillende dienstakten samen. Al deze indeelingen hebben een zuiver technisch karakter. Zij worden door het belang van den dienst bepaald en in het algemeen bekemmeren de burgers zich niet om de bij deze indeelingen getrokken scheidslijnen.

Anders is het met de indeeling in gemeenten. Deze heeft voor den burger een zekere gevoelswaarde. De gemeente vertegenwoordigt voor hem meer dan een conglomeraat van overheidsdiensten. Deze gevoelswaarde vormt den grondslag van het werkzaam plaatselijk burgerschap, dat — naar Thorbecke's woord — het best tot het staatsburgerschap opvoedt.

Daarom mag de gemeente niet een „district” worden. Zuiver rationeële overwegingen alleen mogen derhalve niet de gemeentelijke indeeling beheerschen. In dezen zin dient ook eerbied voor de historie der gemeentelijke indeeling te bestaan.

Waar door aangeboren zwakte van de gemeente geen voldoende kracht kon uitgaan, verdient de historie onzen eerbied niet. Daar worde een levenskrachtiger geheel geschapen, dat door de activiteit, die het ontplooiën kan, zijn burgers beter aan zich kan binden. Maar waar een voldoende krachtige plaatselijke gemeenschap bestaat, daar mag een overweging van bevolkingsgetal niet den doorslag geven. Wat aan bestuursefficiëncy gewonnen werd, zou naar mijn meening niet opwegen tegen het verlies door onnoodige ontworteling van het plaatselijk burgerschap.

Opruiming van zeer kleine gemeenten.

Uit dit standpunt vloeien eenige richtlijnen voort. De voornaamste daarvan is, dat bij een verbetering van de gemeentelijke indeeling voorzichtig te werk moet worden gegaan.

Het is mij nooit duidelijk geworden, waarom nimmer op groote schaal een eind is gemaakt aan het bestaan van de zeer kleine gemeenten, ten minste van die met minder dan 1000 inwoners en allicht ook van die met 1000 tot 2000 inwoners. Dat deze gemeenten onvoldoende bestuurseenheden vormen, was toch eigenlijk niet betwist. De tegenstand openbaart zich, dunkt mij, pas, wanneer het gemeenten van grootere betekenis betreft.

Naar mijn oordeel zou men met dit nuttige werk, de opruiming van de 347 gemeenten met minder dan 2000 inwoners, kunnen aanvangen. Hierbij noodige samenvoegingen zullen soms ook wijzigingen voor grootere gemeenten met zich kunnen brengen.

Maar boven deze grens zou slechts geleidelijk moeten worden verder gegaan. Het moge juist zijn, dat een indeeling van het platteland in gemeenten van ten minste 7500 à 10.000 inwoners de meest rationeële is. Deze gedachte kan dan een richtsnoer zijn voor een geleidelijke verwezenlijking van deze nieuwe indeeling, waarbij wederom geval voor geval nauwgezet worde overwogen en waarlijk nieuwe, krachtiger gemeenten worden gevormd.

Den Haag, Januari 1941.

Dr. D. SIMONS.

RUILVERKADELING IN DENEMARKE EN DE ALDAAR GETROFFEN MAATREGEL TER VOORKOMING VAN VERSNIJPERING VAN BEDRIJVEN NA TOEGEPASTE RUILVERKADELING.

Nu de toepassing van ruilverkaveling zich in ons land hand over hand begint uit te breiden en allerwegen meer of minder groote complexen een voor de exploitatie doelmatige perceelsindeeling met een goed net van wegen en waterlopen verkrijgen, zullen sommigen zich misschien afvragen, of deze gunstige resultaten niet spoedig weer, o.a. door het ten onzent geldende erfrecht c.a., zullen worden teniet gedaan. Niets belet immers den eigenaar om, zoodra hij zijn gunstig verkaveld perceel heeft gekregen, weer tot verdeeling te gaan. Toch valt dit gelukkig erg mee, en blijkt uit de ruilverkavelingspraktijk in ons land, welke dateert van 1924 — de enkele door de Nederlandsche Heidemaatschappij uitgevoerde vrijwillige ruilverkavelingen buiten beschouwing latende — dat de bovengenoemde vraag in het algemeen ontkennend moet worden beantwoord. Een enkel voorbeeld moge dit verduidelijken: bij de totstandkoming van de ruilverkaveling „Nieuw-Leusen” in 1928, ter grootte van pl.m. 1200 H.A., was het aantal perceelen 400, terwijl dit enkele jaren later 347 bedroeg. Algemeen ziet men n.l. het streven, dat, wanneer een bepaald perceel wordt verkocht, dit wordt gekocht door den eigenaar van het naastgelegen perceel, om zodoende zijn bezit te vergrooten. Bovendien moet men niet uit het oog verliezen, dat, al gaat men bij vererving weer tot splitsing van perceelen over, dit toch zooveel mogelijk loodrecht op de wegen zal geschieden, dus met behoud van het goede wegen- en waterloopennet.

Hoewel men dus practisch gesproken nimmer meer dezelfde slechte verkaveling en versnippering als voorheen zal krijgen, zal het toch aanbeveling verdienen om maatregelen te overwegen, waardoor de door ruilverkaveling verkregen doelmatige perceelsindeeling ook in de toekomst behouden blijft. Ook in het buitenland, met name in Denemarken, heeft men het nut van dergelijke maatregelen ingezien, al mag daarbij m.i. niet uit het oog worden verloren, dat deze vooral als een uitvloeisel moeten worden beschouwd van de radicale wijze, waarop de ruilverkaveling daar is uitgevoerd. In verband daarmee is het wellicht gewenscht hier in het kort mede te deelen, hoe het verloop van de ruilverkaveling daar te lande is geweest.

Ontstaan van een vrijen boerenstand.

In de eerste helft van de 18e eeuw bestond in Denemarken nog de hofhoorigheid; ongeveer drie vierde deel van het cultuurland behoorde aan landheeren, die in velerlei opzicht een groote macht over hun pachtboeren uitoefenden en hen allerlei diensten lieten verrichten. Ook de vrije boeren, wier land slechts een kleine opper-

vlakke van het cultuurland uitmaakte, waren dikwijls afhankelijk van de landheeren. Bijna al het land werd gemeenschappelijk geëxploiteerd; slechts enkele bij de bedrijfsgebouwen gelegen perceelen werden afzonderlijk bebouwd.

In het midden van de 18e eeuw begonnen toen de ideeën der physiocraten, waarbij o.a. aan een goeden boerenstand een groote waarde werd toegekend, veld te winnen en het was de Koningin-weduwe Sophie Magdalena, die, als eerste, deze ideeën ging toepassen door in 1761 op haar landgoederen hofdiensten afkoopbaar te stellen en haar boerderijen op zeer geschikte voorwaarden in erfpacht uit te geven. Tevens kregen de betreffende boeren het recht de boerderij te verkoopen of met hypotheek te bezwaren. Vele boeren in Funen en in Zuid-Jutland waren door de uitgifte in erfpacht in staat een boerderij te verkrijgen en spoedig gingen vele landheeren, aangeemoedigd door de gunstige resultaten, hun boerderijen eveneens in erfpacht uitgeven. In 1766 ging de Koning eveneens tot denzelfden maatregel over voor zijn op het Kroon domein in het district Kopenhagen wonende boeren. Bij Koninklijke besluiten van 1769 en 1784 werden daarna aan de landheeren zekere rechten geschonken om hen aan te moedigen hun boerderijen aan de pachters te verkoopen.

Met de troonsbestijging van Kroonprins Frederik in 1784 is toen, geholpen door het driemanschap Graaf Christiaan Reventlow, Colbjørnsen en Bernstorff, de groote agrarische reformatie in werd de boerenbevrjijding doorgevoerd; de hofhoorigheid werd afgeschaft. In 1786 werd door den Staat een fonds in het leven geroepen, waaruit zij, die hun boerderijen wilden verkoopen of in erfpacht wilden nemen, op zeer gemakkelijke voorwaarden geld konden krijgen.

Verder konden verschillende boeren aan geld voor aankoop van de door hen gepachte boerderij of voor bedrijfskapitaal door aan kleine boeren („Husmend”) perceelen te verkoopen.

Omstreeks 1806 was reeds 25 pCt. „eigen boer” of had zijn boerderij in erfpacht.

Toentertijd liet de indeeling van den grond echter zeer veel te wenschen over; de bij de dorpen liggende bouwlanden waren in een groot aantal perceeltjes verdeeld met veel te weinig toegangswegen, waardoor het noodig was, dat de boeren tegelijk hun grond gingen bewerken, bemesten, zaaien en oogsten (Flurzwang).

Na afloop van den oogst vond gemeenschappelijke beweiding van den stoppel plaats, eenzelfde regeling dus als vroeger ten onzent in verschillende streken werd toegepast. Verder was een groot deel van de wilde hooien weilanden gemeenschappelijk eigendom.

Ontwikkelingsgang van de ruilverkaveling.

Om de bovengenoemde reformatie dan ook ten volle tot haar recht te doen komen en den landbouw tot grooteren bloei te kunnen brengen, was het noodzakelijk, dat de perceelsindeeling werd verbeterd en dat de gemeenschappelijke eigendom werd opgeheven. Bij de Deensche Ruilverkavelingswet van 1781, zoowel als bij de voor het Hertogdom Sleeswijk geldende wet, werd bepaald, dat iedere eigenaar, wiens perceelen verspreid lagen of met perceelen van anderen in gemeenschap werden bezeten, kon eischen, dat een plan van verdeling voor zijn gronden werd opgemaakt en dat zijn heele bezit zoo mogelijk tot één perceel of desnoods tot twee of drie perceelen zou worden samengevoegd. Dit had dan tengevolge, dat het geheele terrein, waarin de gronden van den aanvrager lagen, moest worden verkaveld.

Teneinde de verkaveling zoo economisch mogelijk te doen zijn, was het noodzakelijk, dat een deel der boeren uit de dorpen — die veelal gesloten dorpen waren — weg-trok om op den hun toegewezen kavel te gaan wonen,

aangezien de ruilverkaveling eerst dan het meeste effect sorteert, als de boerderij ligt te midden van het er bij behoorende land. Om dat te bevorderen, was bij de wet van 1781 bepaald, dat zij, die daartoe overgingen, een tegemoetkoming in de bouwkosten van de nieuwe boerderij kregen. Overigens moesten de uit de verkaveling voortvloeiende kosten worden betaald door alle eigenaren, die bij de ruilverkaveling waren betrokken, ook voor het geval eenigen van hen den grond in gemeenschappelijke eigendom zouden willen blijven behouden.

Doordat de ruilverkaveling vooral door de verplaatsing van de bedrijfsgebouwen, voor de grondeigenaren belangrijke kosten meebracht, had de wet eerst niet dat resultaat, hetwelk er van werd verwacht. In 1792 werd de Ruilverkavelingswet herzien en werd aan de eigenaren, die boerderijen verpachtten, toegestaan, de ruilverkavelingskosten in de pacht te verrekenen. Deze maatregel had een enorme uitbreiding van het aantal ruilverkavelingen tengevolge en na verloop van 10 à 15 jaren was het grootste deel van Denemarken herverkaveld. Dat vele boerderijen naar de nieuwe perceelen werden verplaatst, blijkt wel hieruit, dat er in 1802 op het eiland Seeland reeds $\frac{1}{3}$ van de boerderijen verspreid lag. Ook de gemeenschappelijke eigendom verdween meer en meer, zoodat in 1837 nog slechts 1 pCt. van den grond gemeenschappelijk bezit was.

Maatregelen in Denemarken (met uitzondering van Zuid-Jutland) ter voorkoming van versnippering van perceelen na toegepaste ruilverkaveling.

Zoals uit het bovenstaande blijkt, had de toepassing van de ruilverkaveling een belangrijke verbetering van de indeeling der bedrijven tengevolge, en in dit licht zullen dan ook de verschillende maatregelen moeten worden gezien, welke in den loop der 19e eeuw en ook later van regeeringswege zijn genomen, teneinde te voorkomen, dat deze gunstige resultaten weer door verdeling bij verkoop, vererving, enz., zouden verloren gaan. Niet alleen zijn dan ook voor de vererving van landelijke eigendommen bepaalde voorschriften gegeven, maar ook is de verdeling van boerderijen bij verkoop aan wettelijke voorschriften onderworpen.

Zoo is, o. a. in verband met de vererving van boerderijen, bij de wet bepaald, dat een erfflater zijn boerderij aan één der kinderen mag overdragen, terwijl hem de vrijheid is gelaten te bepalen, welk kind dat zal zijn. Ook mag de waarde van de boerderij door hemzelf worden vastgesteld; deze behoef niet gelijk te zijn aan de werkelijke waarde, maar mag er niet te veel van afwijken.

Het geldelijke vermogen van den erfflater wordt volgens de regelen van het algemeen erfrecht vererfd, waarbij degene, die de boerderij krijgt, niet van een aandeel is uitgesloten.

In de practijk worden deze bepalingen echter slechts weinig toegepast. Meestal wordt tijdens het leven van den vader een familieraad gehouden, waarbij wordt uitgemaakt, wie van de kinderen de boerderij zal krijgen en hoeveel deze den overigen erfgenamen moet uitbetalen.

Zijn er tijdens het leven van den vader geen maatregelen getroffen, dan zal de boerderij of door één van de erfgenamen moeten worden overgenomen (en deze zal dan zijn mede-erfgenamen moeten schadeloosstellen), of wel worden verdeeld, waarbij echter verschillende bepalingen inzake de verdeling van gronden in acht moeten worden genomen.

Zoo geeft de Wet van 3 April 1925 op de verdeling en samenvoeging van gronden in Denemarken met uitzondering van Zuid-Jutland o.a. een maatstaf, waarmede bij de verdeling moet worden rekening gehouden en waarbij een zeker verband wordt gelegd tusschen de oppervlakte van het hoofdperceel, dat in stand moet worden gehouden en de belastbare opbrengst, uitgedrukt in

„Hartkorn”¹⁾. Volgens dat stelsel wordt de grond in vier klassen ingedeeld als volgt:

Klasse	Verhouding tusschen oppervlakte en belastbare oppbrengst, uitgedrukt in „Hartkorn”.	Minimumgrootte van het hoofdperceel
I	5 ha of kleiner; belastbare oppbrengst 1 ton; „Hartkorn”	7 ha en 2 ton „Hartkorn” belastbare oppbrengst.
II	5—8 ha; belastb. opbr. 1 ton „Hartkorn”	10 ha en 1½ t. „Hartkorn” belastb. opp.
III	8—14 ha; belastb. opbr. 1 t. „Hartkorn”	10 ha en 1½ t. „Hartkorn” belastb. opp.
IV	boven 14 ha; belastb. opp. 1 t. „Hartkorn”	14 ha en ½ t. „Hartkorn” belastb. opp.

¹⁾ Volgens het oude Kadaster van 1688 (het zgn. „Hartkorn”-kadaster) werd de grondbelasting bepaald naar de hoeveelheid „Hartkorn” (rogge of gerst), welke de grond kon voortbrengen. De als bouwland gebruikte grond werd op de eilanden in 4 en in Jutland in 6 klassen ingedeeld, al naar de kwaliteit van den grond. De hooilanden werden aangeslagen naar de oppbrengst van den hooi en de weilanden naar het aantal stuks vee, dat op die weilanden kon worden gehouden, waarbij 4 voor hooi gelijk stond met 1 schepel „Hartkorn”. Een volwassen beest werd eveneens gelijkgesteld met 1 schepel „Hartkorn”. 1 ton „Hartkorn” komt dus overeen met een oppervlakte grond van een zekere kwaliteit; met dien verstande, dat deze oppervlakte varieert met de kwaliteit. Gemiddeld komt 1 ton overeen met 9—10 ha; op de eilanden met pl.m. 6 ha en in Jutland met pl.m. 14 ha.

Bij de verdeling van een boerderij moet dus een hoofdperceel van een zoodanige grootte bij de gebouwen blijven, dat het nieuwe bedrijf als het ware weer een economisch geheel vormt, en kan dienen om een gezin een bestaan te verschaffen.

Verder is ook het samenvoegen van verschillende boerderijen verboden. Wel kan men meer dan één bedrijf in eigendom verkrijgen, maar elk bedrijf moet dan afzonderlijk als één geheel worden geëxploiteerd.

Sedert het midden van de 18e eeuw geldt in het Deense recht de bepaling, dat een boerderij niet mag worden afgebroken, maar als zoodanig moet blijven bestaan, hetgeen uit een sociaal-economisch oogpunt van groote betekenis is. De wet, handelende over landelijke eigendommen, bepaalt zelfs, dat elk bezit met een minimum oppervlakte van 1 H.A. en een grondwaarde van ten minste 1000 Kronen met het daarbij behoorend gebouw als zelfstandig bezit in stand moet worden gehouden. Geen deel van een dergelijk eigendom mag verder zonder bijzondere toestemming van den Minister van Landbouw langer dan vijf jaar aan iemand anders in gebruik worden gegeven.

Gaan de gebouwen op een dergelijk eigendom door brand of door een andere oorzaak verloren, dan is de eigenaar verplicht de benodigde gebouwen weer binnen twee jaar te doen herbouwen. De gebouwen moeten tegen brandschade zijn verzekerd bij een door den Staat erkende brandverzekeringsmaatschappij en de uitbetaling van de verzekeringssom mag niet geschieden zonder de goedkeuring van den Minister van Landbouw.

Door het Ministerie van Landbouw wordt zorg gedragen, dat zoo snel mogelijk in de betrokken registers wordt aangeteekend, welke eigendommen volgens deze wet in stand moeten worden gehouden; de gemeentebesturen moeten jaarlijks een lijst van de nieuw gestichte eigendommen aan het Min. van Landbouw doen toekomen.

Overtredingen van deze wet worden gestraft met boeten van 200—2000 Kronen.

Maatregelen voor Zuid-Jutland ter voorkoming van versnippering van landbouwbedrijven.

Een speciale wet, welke voor Zuid-Jutland voorschrijft geeft in gevele van verdeling van den grond, is die van 3 April 1925. Deze wet behelst het volgende:

Kleine boerenbedrijven, gesticht ingevolge de wetten van 22 Juni 1917, 4 October 1919, 30 Juni 1922 en 29 Maart 1924, mogen niet worden verdeeld, tenzij omstandigheden van algemeen economischen aard het wenschelijk maken, dat het betreffende perceel geheel of gedeeltelijk tot andere doeleinden wordt aangewend.

Bij verdeling van landbouwbedrijven moet gezorgd

worden, dat steeds een hoofdperceel blijft bestaan, hetwelk aan bepaalde eischen moet voldoen. De bedrijven in Zuid-Jutland zijnde volgens de belastbare oppbrengst in vier klassen ingedeeld. Die de laatste rangschikking in de hoogste klasse eischt.

Bij de voorwaarden, waaraan het hoofdperceel, dat bij een verdeling moet overblijven, moet voldoen, is, behalve een verband tusschen de grootte van het hoofdperceel en de klasse, waarin het bedrijf is opgenomen, ook verband gelegd tusschen de grootte van het perceel enerzijds en de minimum belastbare oppbrengst van den grond anderzijds. Dit is gedaan om te voorkomen, dat van een in een bepaalde klasse opgenomen bedrijf een groot perceel van slechte kwaliteit bij een verdeling als hoofdperceel zou overblijven.

Deze regeling is weergegeven in de volgende tabel:

Klasse	Belastbare oppbrengst	Minimumgrootte van het hoofdperceel, bij verkaveling.
I	meer dan 21 Kronen ¹⁾ per ha	7 ha; 216 Kronen belastb. opbr. en 10.000 Kronen grondwaarde
II	van 13.5—21 Kronen	10 ha; 162 Kronen belastb. opbr. en 8000 Kronen grondwaarde
III	van 8—13,5 Kronen	12 ha; 108 Kronen belastb. opbr. en 7000 Kronen grondwaarde
IV	minder dan 8 Kronen	14 ha; 54 Kronen belastb. opbr. en 6000 Kronen grondwaarde

¹⁾ Alle opgenomen bedragen zijn gebaseerd op een waarde van de Kroon van f 0.667.

Bij de berekening van de eigendomsklasse en van het hoofdperceel mag de wateroppervlakte niet worden medegerekend.

Eigendommen, welke de in bovenstaanden staat voor de hoofdperceelen voorgeschreven grootte niet hebben, mogen niet worden verdeeld, tenzij er in de plaats van de oppervlakte, waarvoor scheiding wordt gevraagd, een ander eigendom in de plaats komt met ten minste even groote belastbare oppbrengst en grondwaarde als die van het perceel, dat wordt afgescheiden. Ook in dit laatste geval mag echter de eigendom daardoor niet kleiner worden dan 1 H.A.

Aaneengesloten boschcomplexen mogen niet in kleinere perceelen worden verdeeld dan van 50 H.A., en boschcomplexen, die reeds kleiner dan 100 H.A. zijn, mogen in het geheel niet worden verdeeld. In hoeverre een boschcomplex, welks verdeling wordt beoogd, aaneengesloten is, wordt uitgemaakt door den Minister van Landbouw. In bepaalde gevallen kan door dezen van de vastgestelde beperkingen worden afgeweken.

Waar een hoofdperceel, in verband met de vorenstaande bepalingen, moet blijven bestaan, moet het zoo mogelijk worden gevormd binnen de grenzen van de betrokken gemeente. Geen perceel mag een voor het gebruik ongeschikten vorm hebben.

Zoodra de bij een bedrijf behoorende gebouwen zijn gelegen op een perceel, dat wordt gesplitst, moeten op het achtergebleven hoofdperceel, binnen twee jaar na de overschrijving van de acte van verdeling, de noodige gebouwen worden gesticht.

Aan politie- en gemeentelijke autoriteiten is de zorg voor de naleving opgedragen. Geen eigendomsoverdracht mag in het grondboek worden ingeschreven, voordat de overdrachtslandmeter een verklaring heeft afgegeven, dat de overdracht niet in strijd is met de in de wet vastgestelde bepalingen.

Geen deel van eenig eigendom mag voor een langeren termijn dan 10 jaar in pacht worden uitgegeven en het hierop betrekking hebbende contract moet in het grondboek worden ingeschreven.

Men is vrij den grond met dien van andere eigendommen samen te voegen, wanneer het niet meer dan 3 eigen-

dommen betreft met een belastbare opbrengst van ten hoogste 121 Kronen. Samenvoegingen tot 4 H.A. zijn, ongeacht de belastbare opbrengst, toegelaten.

De eigendommen moeten gunstig voor het samengevoegde bedrijf zijn gelegen en zoo mogelijk in dezelfde gemeente liggen. Kleine boerenbedrijven, welke onderworpen zijn aan de daarop betrekking hebbende wetten, mogen niet worden vergroot zonder toestemming van den Minister van Landbouw, die advies hieromtrent inwint bij het betreffende gemeentebestuur.

Overtredingen van deze wet worden gestraft met boeten van 200—2000 Kronen.

Uit het bovenstaande moge blijken, dat men in Denemarken belangrijke maatregelen heeft genomen om te voorkomen, dat, na toegepaste ruilverkaveling, weer versnippering van perceelen zal plaats vinden en dat de bij splitsing overblijvende bedrijven te klein zullen worden om een zelfstandig bestaan mogelijk te maken.

Bepalingen in het Oud-Friesche recht ter voorkoming van versnippering van landbezit.

Ook in ons land, met name in het voorheen in Friesland geldende Oud-Friesche recht, trof men bepalingen aan om een al te groote versnippering van het landbezit te voorkomen.

In Titel XII, 1e Boek van 's Lands Ordonnantie van Friesland²⁾, vindt men het zgn. „Recht van Naastige of van Niaer”. Bij een publieke verkoop hadden nl. eerst de bloedverwanten en daarna de naastlegers het recht op den verkoop het „niaer” te leggen. De koop werd dan voor den betrokken koper ongedaan gemaakt en degene, die het „niaer” had gelegd, kon het betrokken perceel voor de door den koper geboden som aanvaarden.

Een voorbeeld, waarbij van dit recht wel in hooge mate gebruik is gemaakt, wordt o.a. door den heer K. J. van den Akker genoemd in zijn beschrijving van het Gasthuis van Dr. Popta te Marssum³⁾. Hoe meer eigendommen deze in Marssum kreeg, hoe vaker hij bij publieke verkoop naastleger was, en hoe sterker zijn positie werd om gewapend met het „recht van niaer” zijn grondbezit uit te breiden, aldus de heer van den Akker⁴⁾.

²⁾ Deze Ordonnantie is in 1785 uitgegeven met een verklaring door Mr. S. Binckes.

³⁾ Van den Mond der Oude Middellzee, deel II, door K. J. van den Akker, Uitgave van de Friesche Maatschappij van Landbouw.

⁴⁾ Enkele andere hieronder volgende gevallen werden ons welwillend medegedeeld door den heer A. J. Looxma van Welderen Baron Rengers te Amerfoort, die ze vond opgeteekend in hem toebehoorende archiefstukken.

In 1754 verkoopt een zekere Folkert Pytters te Harlingen aan Hessel Douwes te Marrum 14 pondematen bouwland onder Marrum, terwijl de Grietman van Ferwerderadeel verklaart, dat Foppe Jorryts Wymstra verzocht heeft „ratione sanguinis” 't niaer van dat land. „De koper accordeerde, waarop de Grietman den niaernemer den eigendom adjudiceert.”

Bij een andere acte van 1686, betreffende den verkoop van de helft van 10 pondematen in 4 stukken bij elkaar gelegen te Ferwerd, is de koper een zekere Dirck Claesses aldaar. Zonder verspierung (sluiting) van iemand heeft de koop plaats gehad, doch Pyer Foppes Tania verzocht het „niaer” als gras in gras.

De Grietman en mederechters van Ferwerderadeel „consenteeren in de niaerneming en adjuceeren den retrasant den eigendom”.

Een derde geval komt voor in een acte van 1612, waarbij Tjaerck Tjealings te Holwerd verkoopt Garinga aldaar aan Tjaerck Vriesse.

De Grietman van West-Dongeradeel verklaart in 1616, dat Douwe Borer te Dokum „onder verspierung en protestatie, ratione sanguinis het niaerrecht heeft ingeroepen”. Het Hof van Friesland heeft hem dit toegekend, waarom de Grietman aan hem den eigendom verleent.

Bij gebruikmaking van het bovengenoemde recht door meerdere naastlegers, werd, naar het schijnt, rekening gehouden met de richting, waarin de zon zich bewoog, in dien zin, dat diegene, wiens perceel ten aanzien van die richting verder gelegen was, het eerst het recht van koop had.

Wanneer ook ten onzent soortgelijke bepalingen als in Denemarken, aangepast aan onze toestanden — voor de provincie Groningen met haar beklemrecht is dit minder urgent — in het leven zouden worden geroepen, zouden deze, te zamen met den reeds getroffen maatregel in zake het verbod tot verkoop van grond aan niet-landbouwers („boerenland in boerenhand”), niet anders dan tot zegen van onzen boerenstand en van ons volk in het algemeen kunnen strekken.

Ir. A. G. SWART.

AANTEKENINGEN.

De tewerkstelling van arbeidskrachten uit stilgelegde ondernemingen in Duitschland.

Het voortdurend toenemen van het gebrek aan arbeidskrachten bracht de Duitsche regeering in het voorjaar van 1938 tot een radicalen maatregel. Bij de „Verordnung zur Sicherstellung des Kräftebedarfs für Aufgaben von besonderer staatspolitischer Bedeutung” van 1 Maart 1938 werd de arbeidsdienstplicht ingesteld voor alle Rijksduitschers. Over de vraagstukken, die hiermee samenhangen, deelt *dr. K. Pechartscheck* onder den titel „Arbeitskräfte aus stillgelegten Betrieben” een en ander mede in de „Deutsche Volkswirt” van 13 December 1940, waaraan wij het volgende ontleenen:

Om bovengenoemde verordening uit te voeren, werd de taak der arbeidsbeurzen geheel veranderd. Zij moesten in het vervolg nagaan, of de beschikbare arbeidskrachten wel doelmatig werden gebruikt, en er voor zorg dragen, dat aan de bewapeningsindustrie de benodigde arbeidskrachten ter beschikking stonden. Hiertoe gingen de arbeidsbeurzen over tot de zgn. „Auskämmung” der ondernemingen, d.w.z. arbeiders, die geschikt waren voor de oorlogsindustrie, werden uit ondernemingen, die van weinig belang waren voor de weermacht, overgebracht naar de bewapeningsindustrieën.

Dit nu bracht tal van moeilijkheden met zich. Enerzijds zag de ondernemer vaak zijn beste arbeiders vertrekken, maar anderzijds veroorzaakte vooral de uitwerking van dezen maatregel op den arbeider zelf veel moeilijkheden. De mensch maakt zich nu eenmaal met nieuwe dingen slechts zeer langzaam vertrouwd. Zoo ging het ook met den dienstplicht voor de bewapeningsindustrie. De arbeiders hielden steeds een sterk verlangen naar hun oude bedrijf met het hun bekende werk. Teneinde de mogelijkheid tot terugkeer naar het oude bedrijf gedurende den oorlog geheel te doen verdwijnen, ging men er in het voorjaar van 1940 toe over op groote schaal bedrijven, die voor de oorlogsindustrie van weinig belang waren, stil te leggen. Dit werd het werk van de „Bezirkswirtschaftsämter”, waarbij men, als de vraag zich voordeed, of een bedrijf stilgelegd zou worden, een tweeledigen maatstaf aanlegde; het bedrijf moest in de eerste plaats van weinig belang zijn voor de oorlogseconomie, en in de tweede plaats moest het aantal arbeiders, dat in de betreffende onderneming werkzaam was, betrekkelijk groot zijn.

De eerste vraag was voor de „Bezirkswirtschaftsämter” met behulp van de centrale bureaux in den regel wel te beantwoorden; maar het aantal arbeiders blijkt meestal geen juist criterium te zijn voor de beoordeling van de wenschelijkheid, om eventueel tot het sluiten van een onderneming over te gaan. Men moet rekening houden met het feit, dat de beste, valide arbeiders, reeds uit deze bedrijven weggehaald zijn. Bovendien kunnen de

meeste vrouwelijke arbeidskrachten niet buiten hun woonplaats werken, omdat zij voor het meerendeel te jong zijn, hetzij een gezin moeten verzorgen.

Als algemeenen factor heeft men nog het verschil met het loon, dat een geschoolde arbeider in zijn eigen branche verdient, aangezien hij in de hem vreemde oorlogsindustrie, althans in den aanvang, arbeid zal moeten verrichten waarvoor hij de vereischte scholing mist, en dus in een veel lagere loonklasse zal komen.

Op grond van bovenstaande, in de praktijk zeer vaak voorkomende moeilijkheden, verdient het, volgens den schrijver van het hier weergegeven artikel, dikwijls aanbeveling om een onderneming niet te sluiten, doch haar tot het uiterste „auszukämmen”, en het bedrijf met de overgebleven werkkrachten voort te zetten. De volkshuishouding kan dan nog profiteren van de diensten — ook al zijn ze gering — die zoo'n onderneming nadien nog blijft bewijzen, terwijl toch de oorlogsindustrie de daarvoor het meest geschikte arbeidskrachten tot zich trekt.

Een dergelijke „Auskämmung” zal echter op den duur niettemin kunnen leiden tot sluiting van het bedrijf. Elke onderneming immers heeft arbeiders, die zij absoluut niet kan missen, wil de productie niet gebrekkig geschieden. Moet zij deze nu echter toch afstaan, dan is het vaak beter het bedrijf te sluiten, waardoor de daardoor vrijkomende, reeds toegewezen grondstoffen, ten goede kunnen komen aan een onderneming, die er in dit opzicht beter voorstaat. In dit geval wordt het stilleggen van een onderneming eenerzijds voor de oorlogsindustrie een waardevolle hulp ter verkrijging van arbeidskrachten, zonder dat anderzijds de volkshuishouding hiervan schade ondervindt.

OVERHEIDSMAATREGELEN OP ECONOMISCH GEBIED.

HANDEL EN NIJVERHEID.

Benzine. Speciale. De Speciale-Benzinebeschikking 1940 No. 1, is thans in zooverre aangevuld, dat het voortaan aan een ieder verboden is speciale benzine als motorbrandstof te verbruiken. Onder speciale benzine wordt in bovengenoemde beschikking verstaan: benzinesoorten, welke met bepaald kookpunttraject worden geleverd en in den handel bekend zijn, o.a. onder den naam van gasoline, petroleum-aether, lampenbenzine, waschbenzine en kookpuntbenzine, met uitzondering van kunstterpentijn, terpentol of terpentina. (E.V. 24/1/41, pag. 109; Stct. No. 10).

Bouworders. Ten aanzien van opdrachten tot uitvoering van werken op het gebied van waterbouw, spoorwegbouw, wegenbouw, burgerlijken bouw en utiliteitsbouw, welke onderworpen zijn aan de goedkeuring van den algemeene gemachtigde voor den wederopbouw en voor de bouwnijverheid, heeft deze in een circulaire medegedeeld, dat tot nader order bovenbedoelde goedkeuringen kunnen worden geacht te zijn verleend. (E.V. 24/1/41, pag. 102).

Chemische Producten. Een aantal chemische producten is tot distributiegoed verklaard. Deze zijn verdeeld in twee categorieën, nl. die goederen waarvoor het reeds thans noodzakelijk is rantsoeneringsmaatregelen te treffen en producten ten aanzien waarvan vooralsnog zal kunnen worden volstaan met een inventarisatie van de zijde van het Rijksbureau voor Chemische Producten.

Ingevolge deze beschikking is het thans verboden de onder de eerste categorie vallende chemische producten te verhandelen of te bewerken zonder schriftelijke vergunning van den Directeur van genoemd Rijksbureau. Hier van geldt echter tot 12 Februari a.s. een dispensatie tot normale hoeveelheden voor wat betreft bruinsteen, dier-

lijke en plantaardige wassen, kaliumpermanganaat, loodglit en mangaansulfaat.

Ieder, die deze goederen fabriceert, bewerkt, verwerkt, importeert, of van den handel in die goederen zijn normaal bedrijf maakt, is verplicht zich bij het Rijksbureau te laten inschrijven.

Van bovengenoemde verbodsbepalingen en de inschrijvingsverplichting zijn uitgezonderd de detailhandelaren. Zij vallen geheel buiten de werkingssfeer van deze beschikking.

Wat betreft de onder de tweede categorie vallende goederen is alleen degene, die deze goederen fabriceert of importeert, verplicht zich bij het Rijksbureau voor Chemische Producten te laten inschrijven.

Nadrukkelijk wordt er de aandacht op gevestigd, dat ten aanzien van deze goederen — in tegenstelling tot de onder de eerste groep gerekende producten — geen verbodsbepalingen gelden. (E.V. 31/1/41, pag. 141/42; Stct. No. 18).

Keramische Industrie. Tot dusverre was de Sectie Keramische Industrie van het Rijksbureau voor Verwerkende Industrien niet ingesteld voor den detailhandel in keramische artikelen.

Het begrip „detailhandel” is thans beperkt tot: detailhandelaren, voor zoover deze niet zelf importeerden of doen importeerden.

Detailhandelaren in glas, porcelein en aardewerk, die deze artikelen zelf importeerden of doen importeerden, zijn verplicht zich voor 1 Februari a.s. te laten inschrijven bij het Bureau voor Keramische Industrie. (E.V. 24/1/41, pag. 103).

Vaten. Te rekenen van 30 October jl. af wordt het monopolie-prijsverschil ad. f 3.— per 100 kg door de Nederlandsche Akkerbouw-Centrale niet meer geheven bij den invoer van vaten en andere artikelen, waaraan geschilderde hoepels zijn verwerkt. Een invoermachtiging van genoemde Centrale blijft bij invoer evenwel vereischt. (E.V. 24/1/41, pag. 109; Stct. No. 11).

Weermachtsbestellingen. Krachtens de IJzer- en Staalbeschikking 1940 No. 2 mogen bestellingen van Rijks-Duitsche zijde van ijzer en staal en fabrieken hiervan, voor zoover een totaal gewicht van 100 kg. ijzer en staal te boven gaande, door Nederlandsche ondernemingen slechts worden geaccepteerd, indien de bijbehorende „Kontrollnummer-Aufstellung” door het Rijksbureau voor IJzer en Staal is geverifieerd.

Nadere regelingen zijn thans getroffen inzake deze verificatie, indien het bestellingen van de zijde der Duitse weermacht betreft. (E.V. 24/1/41, pag. 103/04).

LANDBOUW EN VOEDSELVOORZIENING.

Hooi en stroo. Ingevolge het Inleveringsbesluit 1941 Hooi en Stroo, is, te rekenen van 1 December jl. af, het voorhanden of in voorraad hebben van hooi (te weten alle soorten graanstroo) verboden. Dit verbod geldt niet, indien op door de Stichting Nederlandsche Inkoop Centrale van Akkerbouwproducten (N.I.C.A.) te bepalen wijze en tijdstippen opgave der hoeveelheden aan haar wordt gedaan en aan de betreffende Stichting Provinciale Inkoop Centrale (P.I.C.A.) of een andere door haar aan te wijzen instantie deze hoeveelheden ter beschikking worden gesteld.

Voor deze herbeschikkingstelling wordt dan een bepaalde vergoeding toegekend. (E.V. 31/1/41, pag. 142; Stct. No. 15).

Hooi- en Stroo-prijsregeling. Vaststelling van maximum-verkooprijzen voor hooi en stroo. Den verbouwers wordt er op gewezen, dat de hier gestelde prijzen onder geen enkele omstandigheid meer zullen worden verhoogd

